

הכרת הטוב וכפיות-טובה

הרב נתן צולטן

"מודה אני"

הלכה פסוקה היא (קיצור שולחן ערוך סימן א סעיף ב):

מיד כְּשֵׁינֵעוֹר משנתו, יזכור חסדי ה' יתברך שמו, אשר עשה עמו, שהחזיר לו את נשמתו, אשר הפקידה אצלו עייפה, והחזירה לו חדשה ורגועה, כדי לעבוד עבודתו יתברך שמו בכל יכולתו, ולשרתו כל היום, כי זה כל האדם. כמו שאמר הכתוב חדשים לבקרים, רבה אמונתך. פירוש, בכל בוקר נעשה האדם בריה חדשה, ויודה בכל לבבו להשם יתברך על זאת. ובעודו על משכבו יאמר: "מודה אני לפניך מלך חי וקיים שהחזרת בי נשמתי בחמלה, רבה אמונתך" (ואף על פי שעדיין אין ידיו נקיות, יכול לומר זאת, כיון שאין בו שם ה'). ויפסיק מעט בין תיבת "בחמלה" לתיבת "רבה".

המשפט הראשון שאנו אומרים כאשר אנו פוקחים את עינינו, הוא "מודה אני!"

כל חיינו מבוססים על הכרת הטוב, כלפי הקב"ה וכלפי חברינו.

* * *

טן המקורות

א. נאמר ב"קהלת רבה" ז':

"אמר רב יהודה: כל הכופר בגמילות-חסד, כאילו כופר בעיקר".

אם נפגמת באדם מידת הכרת הטוב, מתערער בו גם יסוד האמונה בה'. כי שורש אחד לשני הדברים: מי שאינו יודע להעריך מעשה חסד של חברו, גם לא ידע להכיר בחסדי ה'.

ב. נאמר בפרשת "כי תצא" (דברים כג, ח):

"לא תתעב מצרי, כי גר היית בארצו".

אומר רש"י: "אעפ"י שזרקו זכוריכם ליאור. כי היו לכם אכסניה בשעת הדחק".

וב"ספרי" - "אמר ר' אלעזר בן עזריה: המצרים לא קיבלו את ישראל אלא לצורך עצמם (הרי כוונת המצרים לא היתה לשמש לבני ישראל אכסניה), שהרי עבדו בשבילם, בכל זאת קבע להם המקום שכר! הרי הדברים קל-וחומר: ומה אם מי שלא נתכוין לְזָכוֹת, כך, מי שנתכוין לְזָכוֹת, על אחת כמה וכמה!"

עד כמה מגיעה החובה להכיר בטוב!

נכון שסבלנו במצרים, אבל, אחרי הכל, היו לנו המצרים "אכסניה בשעת הדחק".

ג. על פי השקפת התורה, הכרת הטוב צריכה להיות מושרשת באדם, לא רק כלפי אנשים, אלא כלפי כל דבר, שיש לו, או שהיתה לו ממנו איזושהי טובת-הנאה:

"בור ששתית ממנו, אל תזרוק בו אבן".

לא רק על פי הנמשל, אלא בור ממש, אסור לזרוק בו אבן.

כפי שאומר המדרש (תנחומא "וארא" י"ד; שמות רבה):

"מפני מה לקו המים והעפר על-ידי אהרון?" (שמות ז, יט; ת, א; ת, יב).

כלומר, מדוע מצאה התורה לנכון להדגיש עובדה זאת, שלא משה היכה ביאור, אלא אהרון?

אמר ר' תנחום: אמר לו הקב"ה למשה: המים ששמרו עליך בשעה שהושלכת ליאור, והעפר, שהגן עליך כשהרגת את המצרי, אינו דין שילקו על-ידך! "לפיכך לקו על ידי אהרון".

לא רצה ה' שמכות אלה תבואנה מידי משה, כדי לחנך את משה ואת כולנו, שצריך אדם להיות אסיר-תודה.

ד. רעיון דומה מופיע במדרש אגדה (בובר) שמות פרק ח ד"ה [טו] אצבע אלהים:

שלוש מכות הללו (דם, צפרדע, כינים) למה היו על ידי אהרון?

לפי שאמר הקב"ה למשה: המים שהגנו עליך כשהושלכת ליאור, ועפר שהגן עליך כשהרגת את המצרי וטמנתה בחול, והצפרדע שהוא מן המים, דין הוא שלא תהיה כפוי-טובה. לפיכך לא לקו על ידי משה אלא על ידי אהרון.

ה. פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) בראשית פרק ג ד"ה יב:

ויאמר האדם: האשה אשר נתת עמדי ... נמצא כפוי טובה. כי לא די שניתן לו עזר כנגדו, אלא מתרעם ואומר, האשה אשר נתתה עמדי ...

עומקם של הדברים: הכופר בטובתו של חברו, חושב בוודאי לעצמו כי כל הטובה הבאה אליו מגיעה לו, וכל מי שעושה לו טובה, את חובתו הוא ממלא. גישה זו מביאה לידי כפירה בעיקר. תחושת ה"מגיע לי" מתפשטת גם לעבר עצם החיים, ואף בהם אין הוא מרגיש חובה לחפש את נותן החיים על מנת להודות לו על חלקו.

* * *

ו. מסופר בפרשת "בשלח" (שמות פרק יז, א-ח):

ויסעו כל עדת בני ישראל ממדבר סיני למסעייהם על פי ה' ויחננו ברפידים ואין מים לשתי העם: וירב העם עם משה ויאמרו תנו לנו מים ונשתה. ויאמר להם משה מה תרבינו עמדי מה תנסון את ה':

ויצא שם העם למים וילן העם על משה ויאמר למה זה העליתנו ממצרים להמית אתי ואת בני ואת מקני בצמא: ויצעק משה אל ה' לאמר מה אעשה לעם הזה עוד מעט וסקלני:

ויאמר ה' אל משה עבר לפני העם וקח אתך מזקני ישראל ומטף אשר הפית בו את היאר קח בידך והלכת: הנני עמד לפניך שם על הצור בחרב והפית בצור ויצאו ממנו מים ושתה העם. ויעש כן משה לעיני זקני ישראל:

ויקרא שם המקום מסה ומריבה על ריב בני ישראל ועל נסתם את ה' לאמר היש ה' בקרבנו אם אין:

ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים:

מביא רש"י את דברי חכמינו:

(ח) ויבא עמלק וגו' - סמך פרשה זו למקרא זה,

[למה נסמכה מלחמת עמלק ל"מסה ומריבה"? או: מה הביא למלחמת עמלק?]

לומר, תמיד אני ביניכם ומזמן לכל צרכיכם, ואתם אומרים (פסוק ז) "היש ה' בקרבנו אם אין"?

חייכם שהכלב בא ונושך אתכם, ואתם צועקים אלי, ותדעון היכן אני.

משל לאדם שהרכיב בנו על כתפו ויצא לדרך, היה אותו הבן רואה חפץ ואומר, אבא טול חפץ זה ותן לי, והוא נותן לו, וכן שניה וכן שלישית. פגעו באדם אחד, אמר לו אותו הבן: ראית את אבא? אמר לו אביו: אינך יודע היכן אני? השליכו מעליו ובא הכלב ונשכו.

במילים אחרות: הקב"ה הביא את עמלק להילחם בישראל, בגלל היותם כפויי-טובה!

* * *

ז. ספר החינוך (מצוה לג) מסביר:

לכבד האב והאם, שנאמר [שמות כ', י"ב] כבד את אביך ואת אמך וגו', ובא הפירוש [קידושין דף ל"א ע"ב], איזהו כיבוד? מאכיל ומשקה, מלביש ומכסה, מכניס ומוציא:

משרשי מצוה זו, שראוי לו לאדם שיכיר ויגמול חסד למי שעשה עמו טובה, ולא יהיה נבל ומתנכר וכפוי-טובה, שזו מידה רעה ומאוסה בתכלית, לפני אלהים ואנשים.

ושיתן אל לבו כי האב והאם הם סיבת היותו בעולם, על כן באמת ראוי לו לעשות להם כל כבוד וכל תועלת שיוכל, כי הם הביאוהו לעולם, וגם יגעו בו כמה יגיעות בקטנותו.

וכשיקבע זאת המידה בנפשו, יעלה ממנה להכיר טובת האל ברוך הוא, שהוא סיבתו וסיבת כל אבותיו עד אדם הראשון, ושהוציאו לאויר העולם וסיפק צרכו כל ימיו, והעמידו על מתכונתו ושלימות אבריו, ונתן בו נפש יודעת ומשקלת, שאילולא הנפש שחננו האל, יהיה כסוס, כפרד אין הבין, ויערוך במחשבתו במה וכמה ראוי לו להזהר בעבודתו ברוך הוא.

לפי ספר החינוך, יש במצוות כיבוד אב ואם חינוך להכרת הטוב.

* * *